

Drama in raadhuis-kelders

HEUSDEN In elke oorlog vinden gruwelijke misstanden plaats, waarbij tal van burgers moedwillig om het leven worden gebracht. Op 4 november 1944 gebeurt dat ook in het Brabantse vestingstadje Heusden. Een ramp die 10% van de stadsbevolking het leven kost. Dat hierbij ook twee grote gezinnen zijn omkomen, waarvan de moeders geboren en getogen zijn in de huidige gemeente West Betuwe, weten slechts weinigen.

door Richard van de Velde

Na 6 juni 1944, 'D-Day', rukken de geallieerden, na felle gevechten in Noord-Frankrijk, in drie maanden tijd zover op dat veel mensen denken dat ze op 4 september al in Nederland zijn gearriveerd. Veel Duitsers en NSB'ers slaan daardoor op deze 'Dolle dinsdag' op de vlucht. Al snel blijkt dat van een snelle geallieerde opmars helemaal geen sprake is. Door operatie Market Garden komt twee weken later een smalle strook van de Belgische grens tot voorbij Nijmegen, beter bekend als de Corridor, in geallieerde handen. Omdat de brug bij Arnhem niet veroverd kan worden, mislukt deze operatie en is het duidelijk dat Zuid-Nederland in de frontlinie komt te liggen. Op 27 oktober wordt Den Bosch bevrijd en komt het Duitse leger steeds verder in de knel. Het stadje Heusden ligt maar zeven kilometer verderop en de dag daarop vallen bij het naburige Elshout en Oudheusden al de eerste geallieerde granaten.

Steeds meer Duitse militairen komen naar Heusden. Scholen en andere gebouwen worden gevorderd om de militairen in te kwartieren. Als in het centrum van Heusden ook nog een SS-regiment wordt geïnstalleerd, voelt de bevolking dat de oorlog naderbij komt. Eerst wordt een zogenaamde Spertijd van kracht, van 20.00 tot 05.00 uur. Vervolgens worden de mannen uit Heusden en omstreken door de Duitsers gedwongen de verdedigingswerken bij de brug over de Maas te versterken.

SCHUILKELDERS In allerijl wordt een plaatselijke afdeling van het Nederlandse Rode Kruis opgericht, om enigszins voorbereid te zijn op de gevolgen van granaatvuur. In het gebouw komen verband, brancards en ander materieel van de EHBO terecht. Er is zelfs een mogelijkheid om eventuele zwaargewonden te opereren.

Ook de luchtbeschermingsdienst (LBD) wordt hier ondergebracht. Deze organisatie zoekt vanwege het naderende artillerievuur naar openbare schuilmogelijkheden voor de burgers. Hiervoor komen de kelders van de cichoreifabriek (koffie-ervanger), bierbrouwerij en raadhuis in aanmerking. Elke avond maken enkele honderden mensen hiervan gebruik. Wie zelf geen kelder heeft en bij de aarden stadswallen woont, krijgt toestemming om daarin zelf een schuilkelder te graven.

Eind oktober 1944 naderen de geallieerden Heusden en komt het stadje in de vuurlinie te liggen. Bommen vernielen al snel de cichoreifabriek, zodat de hieronder liggende openbare schuilkelder wordt vernietigd. Als gevolg hiervan zitten in de kelders onder het raadhuis de daaropvolgende dagen vaak meer dan 200 mensen. Opeengepakt in twee kleine, benauwde ruimtes van 6x9 meter en één van 3x6 meter verblijven zowel volwassenen als kleine



■ De sobere monumenten bij de massagraven op de Hervormde en Algemene begraafplaats in Heusden.

kinderen en veel zieken.

De Duitsers zijn bang dat bij een eventuele inname van Heusden de hoge torens van de NH-kerk, de katholieke kerk en het raadhuis door de geallieerden als uitkijkpost gebruikt kunnen worden. Op 4 november zien verschillende inwoners dat Duitse militairen in deze gebouwen grijsgroene legerkistjes en met zand gevulde manden naar binnen dragen. Er wordt gefluisterd dat zij van plan zijn die gebouwen op te blazen. Enkele burgers gaan op onderzoek uit, maar ontdekken geen ontstekingsdraden die een eventuele explosie teweeg zouden kunnen brengen.

Rond vier uur 's middags gaan door de steeds heviger beschietingen op de stad, de eerste inwoners weer de schuilkelders in. Ook de gezinnen Snijders en Van der Wal begeven zich naar de kelders onder het raadhuis.

EXPLOSIES 's Avonds trekken steeds meer Duitse militairen via de Heusdense brug en een pontonbrug zich over de Maas terug. Enkele soldaten blijven achter en korte tijd later blijkt daarvan de reden: om 01.45 uur vliegt eerst de katholieke kerk in brand en vrijwel gelijktijdig explodeert de toren van de NH-kerk. Direct gevolgd door een enorme ontploffing bij het raadhuis. De complete toren met de bovenverdiepingen stort in en komt bovenop de in het gebouw gelegen schuilkelders terecht.

Een getuige: „Ineens hoorde ik een enorme knal en de grond schudde. Er was paniek op straat en er werd nog steeds geschoten. Ik liep naar de Botermarkt en zag dat er van het raadhuis een ruïne over was. Het gebouw was door de explosie niet uit elkaar gedrukt, maar in elkaar gestort. Er klonk veel gekerm vanuit de puinhopen, want onderin het raadhuis was een grote schuilkelder en een ziekenzaal ingericht.”

MASSAGRAVEN Zo'n tweehonderd personen zitten er opgesloten. Ondanks de beschietingen, proberen veel inwoners met schoppen, rieten en mandjes in de metershoge puinhopen de slachtoffers uit te graven. Dat is erg gevaarlijk werk, vanwege het grote instortingsgevaar. Door de gaten in de muur worden sommige stukken van de kelders bereikt en overal liggen doden en/of zeer

zwaargewonden.

Nog diezelfde middag arriveren de eerste Schotse soldaten bij de stad. De overlevenden hebben er geen oog voor: of ze zitten nog in de andere schuilkelders of ze zijn aan het werk bij het raadhuis.

Na vijf dagen worden de laatste gedeelten van de schuilkelders pas bereikt en kunnen de laatste slachtoffers geborgen worden. De lijkgeur is dan al ondraaglijk geworden. De doden worden, in de kleding waarin ze zijn gevonden, begraven in een protestants of katholiek massagraf. Pas op 12 november wordt het duidelijk dat het dodental van deze catastrofe is opgelopen tot 134 mensen, daartoe behoren ook de gezinnen Snijders en Van der Wal.

SLACHTOFFERS Adriana "Sjaan" van Koeverden wordt geboren in 1890 in Varik. Haar ouders zijn landbouwer Marinus Christiaan van Koeverden uit Ravenswaaij en Theodora van 't Hooft uit Varik. Zij wonen hier op de Walgtsestraat A158 en krijgen samen acht kinderen.

"Sjaan" woont tot 1919 in Varik en daarna in Gorinchem, Grave en Heusden. Ze keert vier weken voor haar huwelijk weer terug naar Varik. Daar trouwt ze in 1921 met de Heusdense broodbakker Cornelius Adrianus "Cees" Snijders en verhuist voorgoed naar de Putterstraat G50 in Heusden.

Het echtpaar komt samen met hun kinderen Marinus (19 jaar), Johannes (15 jaar) en de 13-jarige tweeling Maria en Theodora bij deze ramp om het leven.

Ook Janna Wigmans met haar gezin behoort tot de slachtoffers. Zij is in 1900 in Haften geboren en de

jongste uit het gezin van fabrieksarbeider Teunis Wigmans uit Leerdam en de jong overleden Geerdina Blommers.

Janna verhuist in 1920 naar Zaltbommel, waar zij in 1923 trouwt met ijzerwerker Elias van der Wal. Twee jaar later woont ze op De Scheepswerf in Heusden. Ze krijgen daar samen de volgende kinderen: Hui-berdina (*1923), Geerdina Cornelia (*1931) en Elly Jenny (*1943). Ook dit gezin wordt niet gespaard. Helaas zijn er van hen (nog) geen foto's bekend.

Jammer dat de commissie straatnaamgeving in Haften-Noord geen Jannastraat naar Janna Wigmans heeft vernoemd, ondanks dat dit 'burgerslachtoffer' daar toch is geboren en getogen.

MONUMENT Op de rampplaats in Heusden, is een open plein gecreëerd waarin een steen is gelegd met het opschrift: „Wandelaars waar gij staat, vielen vijf november 1944 honderd vier en dertig burgers den oorlog ten offer.”

Dit monument is geadopteerd door de plaatselijke Johannes Paulusschool en die is elk jaar op 5 november bij de herdenking betrokken. Dan worden 's avonds in een stille tocht, met het St. Blasiusgilde voorop, vanaf de kerk door de leerlingen 134 kaarsen meegedragen ter herinnering aan de omgekomen Heusdenaren. Een indrukwekkend eerbetoon.

Wie nog over aanvullende informatie of foto's beschikt, kan contact opnemen met Richard van de Velde, telnr. 0345-502583 of via de website www.oorlogsslachtofferswestbetuwe.nl.



■ De kinderen van Adriana en Cees van Koeverden v.l.n.r. Maria, Johannes, Theodora en Marinus. Foto: H. van Koeverden.